

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології

СИЛАБУС
вибіркової навчальної дисципліни

ПСИХОЛОГІЯ АБІЛІТАЦІЇ ТА ПАЛІАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ

підготовки бакалавра

спеціальності 053 Психологія

освітньо-професійної програми Психологія

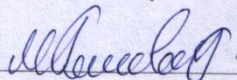
Луцьк – 2021

Силабус вибіркової навчальної дисципліни «Психологія абілітації та паліативна психологія» підготовки бакалавра, галузі знань 05 соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія, за освітньо-професійною програмою Психологія.

Розробник: Кордунова Н. О., доцент, кандидат психологічних наук, доцент.

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри педагогічної та вікової психології

протокол № 1 від 27 серпня 2021 р.

Завідувач кафедри:

Гошовський Я. О.

© Кордунова Н. О., 2021 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни За планом 2020 року
Денна форма навчання	Галузь знань 05 соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія Освітньо-професійна програма Психологія Освітній ступінь Бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів – 120 / 4		Рік навчання <u> 2 </u>
		Семестр <u> 3-ий </u>
		Лекції <u> 28 </u> год.
ІНДЗ: <u>немає</u>		Практичні (семінарські) <u> 26 </u> год.
		Лабораторні <u> 0 </u> год.
		Індивідуальні <u> 0 </u> год.
	Самостійна робота <u> 56 </u> год.	
	Консультації <u> 10 </u> год.	
	Форма контролю: залік	

II. Інформація про викладача

ППП – Кордунова Наталія Олександрівна

Науковий ступінь – кандидат психологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент

Контактна інформація – 0506788227; Natalia300619701@gmail.com

III. Опис дисципліни

1. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Одним із наслідків ускладнення соціальних, екологічних, економічних, політичних та інших ситуацій, процесу швидкої зміни суспільства є бурхливе зростання кількості та різноманітності порушень психофізичного розвитку зростаючої особистості.

Для того, щоб оцінювати рівень різноманітності захворювань, попередження виникнення незворотніх дефектів кожен фахівець має володіти необхідними знаннями про медико-психологічні й соціально-педагогічні

компенсаторні механізми, які спрямовані на відновлення повноцінного соціального функціонування людини.

2. Пререквізити: Вивчення дисципліни базується на дисциплінах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання. Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з дисциплін «Загальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Спеціальна психологія», «Психодіагностика».

Постреквізити: глибокі знання та розуміння засад правової, фінансової, медичної, реабілітаційної, соціально-побутової, психолого-педагогічної підтримки осіб з порушеннями психофізичного розвитку, принципи комплексного підходу до вирішення їхніх проблем.

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є підготовка студентів до практичної роботи з людьми з порушеннями психофізичного розвитку.

Завдання навчальної дисципліни – формування вмінь планувати та здійснювати для них абілітаційні та реабілітаційні заходи.

4. Результати навчання (Компетентності)

У ході вивчення навчальної дисципліни студенти повинні набути компетентцій:

Загальних:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога.

ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК 6. Здатність працювати в команді.

ЗК 7. Навички використання інформаційних і комунікативних технологій.

ЗК 8. Здатність проведення досліджень на науковому рівні.

ЗК 9. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 10. Вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми.

ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності.

ЗК 12. Здатність діяти на основі етичних міркувань, соціально відповідально та свідомо.

Фахових:

ФК 1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

ФК 2. Здатність до аналізу та розуміння сучасних уявлень про принципи державної політики у сфері спеціальної та інклюзивної освіти, завдання, напрями, зміст, методи, засоби, форми корекційної допомоги особам з порушеннями психофізичного розвитку, про шляхи вирішення актуальних проблем корекційної освіти.

ФК3. Здатність застосовувати сучасні освітні, реабілітаційні, інформаційні технології у роботі з особами, які мають порушення психофізичного розвитку в умовах закладів, служб, організацій, установ сфери освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

ФК 4. Здатність аналізувати та систематизувати, отримувати результати, формулювати ґрунтовні висновки та рекомендації.

ФК 5. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу.

ФК 6. Здатність проектувати індивідуальні маршрути розвитку, освіти, соціальної адаптації та інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку на основі результатів їхнього психолого-педагогічного вивчення.

ФК 7. Здатність до психолого-педагогічного вивчення осіб з порушеннями психофізичного розвитку з метою виявлення особливостей їхнього розвитку.

ФК 8. Здатність до здійснення комплексного супроводу, прогнозування потреб осіб з порушеннями психофізичного розвитку у корекційно-педагогічних, спеціальних психологічних, медичних та соціальних послугах.

ФК 9. Здатність до консультування осіб з порушеннями психофізичного розвитку, батьків дітей з психофізичними порушеннями з питань організації і реалізації індивідуальних освітніх і абілітаційних/реабілітаційних психолого-педагогічних програм, оптимізації соціально-середовищних умов життєдіяльності.

ФК 10. Здатність працювати з окремими людьми та командами з метою сприяння високоякісному комплексному супроводу особистості з порушеннями психофізичного розвитку.

ФК 11. Здатність до організації корекційно-педагогічного процесу в освітніх установах, закладах охорони здоров'я і соціального захисту.

ФК 12. Здатність до професійної мобільності, самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ФК 13. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

ФК 14. Здатність до міжособистісного спілкування та роботи в команді у процесі професійної діяльності.

ФК 15. Здатність до забезпечення міждисциплінарної взаємодії за умови вирішення актуальних корекційно-психологічних завдань.

5. Структура навчальної дисципліни (денна форма навчання)

Назви змістовних модулів і тем							
	Усього						
		Лек.	Практ.	Лаб.	Конс.	Сам. роб.	Форма контролю/Бали
Змістовний модуль 1. Сучасні підходи до розуміння поняття «абілітація»							
Тема 1. Поняття про абілітацію та реабілітацію.	13	4	2		1	6	Опитування, реферати. 4
Тема 2. Принципи комплексної реабілітації (абілітації) дітей з обмеженнями життєдіяльності.	11	2	2		1	6	Опитування, реферати. 4
Тема 3. Соціально-психологічні технології в роботі з інвалідами.	13	2	4		1	6	Опитування, реферати. 4
Тема 4. Робота психолога в системі корекційно-абілітаційної роботи з дітьми з обмеженнями життєдіяльності.	13	2	4		1	6	Опитування, реферати. 4
Тема 5. Організаційно-правове забезпечення заходів з абілітації дітей в Україні.	13	4	2		1	6	Опитування, реферати. 4
Разом за модулем 1	63	14	14	0	5	30	20
Змістовний модуль 2. Основи паліативної психології							
Тема 6. Теоретичні проблеми паліативної психології .	12	4	2		1	5	Опитування, рефера

							ти. 4
Тема 7. Теоретико-методологічні основи психології людини з обмеженими можливостями.	12	2	4		1	5	Опитування, реферати. 4
Тема 8. Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями.	10	2	2		1	5	Опитування, реферати. 4
Тема 9. Соціально-психологічна робота з людьми літнього та старого віку.	10	2	2		1	5	Опитування, реферати. 4
Тема 10. Соціокультурна реабілітація дітей та молоді з функціональними обмеженнями у сім'ї.	13	4	2		1	6	Опитування, реферати. 4
Разом за модулем 2	57	14	12		5	26	20
Модульна контрольна робота №1							30
Модульна контрольна робота №2							30
Всього годин/ Балів	120	28	26	0	8	56	100

Завдання для самостійного опрацювання
(денна форма навчання)

№ п/п	Тема	Кількість годин
	Змістовний модуль 1. Сучасні підходи до розуміння поняття «абілітація»	
1	Поняття про абілітацію та реабілітацію.	6
2	Основи психологічної реабілітації (абілітації) осіб з різними психофізичними порушеннями.	6
3	Особливості розвитку людини з різними психофізичними порушеннями.	6
4	Робота психолога в системі корекційно-абілітаційної роботи з	6

	дітьми з обмеженнями життєдіяльності.	
5	Основи психологічної готовності вчителів до педагогічної діяльності з дітьми з психофізичними порушеннями.	6
Разом за модулем 1		30
	Змістовний модуль 2. Основи паліативної психології	
6	Теоретичні проблеми паліативної психології	5
7	Теоретико-методологічні основи психології людини з обмеженими можливостями.	5
8	Соціально-психологічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями.	5
9	Соціально-психологічна робота з людьми літнього та старого віку.	5
10	Соціокультурна реабілітація дітей та молоді з функціональними обмеженнями у сім'ї.	6
Разом за модулем 2		26
	Всього годин:	56

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента:

Студент зобов'язаний відвідувати практичні та лабораторні заняття протягом семестру. При підготовці до практичних занять ґрунтовно опрацьовувати теоретичний матеріал, першоджерела, додаткову літератури з теми, яку обрав. Повинен скласти глосарій понять і термінів з даного курсу. На лабораторні заняття студент повинен підібрати психодіагностичні методики для проведення дослідження.

Політика щодо академічної доброчесності:

Студент повинен дотримуватись академічної доброчесності:

- Самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання.
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей.
- Дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога.

Політика щодо перескладання: усі заняття студенти відвідують згідно розкладу

навчального процесу, однак, якщо студент має право на вільне відвідування, то може відпрацювати пропущені заняття під час індивідуальних консультацій або виконати письмово індивідуальні завдання (конспекти, реферати, презентації).

V. Підсумковий контроль

Поточний контроль проводиться у вигляді усного або письмового опитування.

Проміжний контроль (модульна контрольна робота) проводиться письмово, або у формі тестування. Модульний зріз передбачає 30 тестових завдань, які складаються з лекційного курсу, практичних занять і питань, які виносяться на самостійне опрацювання. Правильне розв'язання тестового завдання оцінюється в 1 бал. Таким чином, максимальна кількість балів, яку студент може отримати за одну модульну контрольну роботу – 30 балів (загалом 60 балів за дві модульні контрольні роботи).

Якщо студент хоче покращити результат або отримав недостатньо балів, то він складає залік, який оцінюється від 0 до 60 балів.

VI. Підсумковий контроль

Підсумковий контроль – залік. Оцінювання знань студентів здійснюється за результатами поточного (40 балів) й модульного контролю (60 балів). Завдання із цих видів контролю оцінюється від 0 до 100 балів включно.

На залік виносяться питання, які потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх під час розв'язання практичних задач.

Питання підготовки до заліку

1. Психологічна, педагогічна та соціальна абілітація і реабілітація дітей з порушеннями розвитку.
2. Основні принципи абілітації.
3. Складові й етапи процесу соціальної реабілітації.
4. Індивідуальний план абілітації дитини з порушенням розвитку.
5. Здійснення процесу абілітації дітей з порушенням розвитку у реабілітаційних установах та навчальних закладах.
6. Умови успішності соціальної реабілітації.
7. Завдання системи раннього втручання. Фахівці команди раннього втручання.
8. Функції корекційного психолога у команді раннього втручання.
9. Методи ранньої діагностики розвитку дитини.
10. Програми раннього розвитку. Встановлення контакту з дитиною раннього віку.
11. Діти з особливими комунікативними потребами. Альтернативна комунікація.
12. Сутність реабілітації дитини засобами освіти.
13. Поняття «освіта» у корекційній психології. Заклади й установи, що надають освітні послуги дітям з порушенням розвитку.

14. Правила, яких необхідно дотримуватися при організації занять з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.
15. Методи навчання дітей з порушенням розвитку.
16. Вимоги до корекційно-розвивального середовища.
17. Вимоги до мовленнєвого режиму.
18. Основні правила створення позитивного емоційного фону реабілітаційних заходів.
19. Реабілітаційний ефект праці.
20. Соціально-психологічні проблеми сімей, які виховують дітей з інвалідністю.
21. Реабілітаційна культура та реабілітаційна активність батьків.
22. Просвітницько-педагогічна робота серед батьків.
23. Форми групової та індивідуальної роботи з батьками.
24. Охарактеризувати схему успішної абілітації і реабілітації в залежності від глибини мовленнєвого порушення.
25. Успішна абілітація та реабілітація дитини з мовленнєвими порушеннями.
26. Розкрити завдання раннього втручання.
27. Дати характеристику функцій корекційного психолога в команді раннього втручання.
28. Розкрити сутність та результативність методів ранньої діагностики розвитку дитини.
29. Прийоми встановлення контакту з дитиною раннього віку.
30. Охарактеризувати види альтернативної комунікації.
31. Розкрити особливості реабілітації дитини засобами освіти.
32. Навести приклади ефективного корекційно-розвиткового середовища.
33. Охарактеризувати риси позитивного емоційного фону реабілітації дитини.
34. Максимальна та нормальна тривалість життя людини з обмеженими можливостями.
35. Вплив стану здоров'я, хвороб та харчування на психофізіологічний розвиток людини з обмеженими можливостями.
36. Соціально-психологічні чинники депресії хворої людини.
37. Специфічні зміни емоційної сфери осіб з вадами розвитку.
38. Фактори виникнення позитивних/негативних емоцій у період захворювання.
39. Типи емоційного пристосування людини до обмеження життєдіяльності.
40. Мотиваційні зміни на окремих періодах життя людини.
41. Фактори розвитку мотиваційної сфери осіб з вадами розвитку.
42. Мотиваційні дефекти в осіб з вадами розвитку.
43. Особливості самооцінки людини з вадами розвитку.
44. Особистісні взаємини осіб з вадами розвитку.

45. Внутрішні конфлікти осіб з вадами розвитку.
46. Зміна соціального статусу людини в період захворювання.
47. Значення сім'ї для людини з вадами розвитку.
48. Сімейні стосунки людини з вадами розвитку.
49. Проблеми спілкування людини з обмеженими можливостями.
50. Психологічна та соціальна підтримка людей з обмеженими можливостями.
51. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості з обмеженнями життєдіяльності.
52. Причини звуження міжособистісних контактів у період захворювання.
53. Проблема самотності людини з обмеженими можливостями.
54. Причини виникнення суїцидів у людей з обмеженими можливостями.
55. Роль сімейних контактів в житті людини з обмеженими можливостями.
56. Механізми адаптації й компенсації особистості в період захворювання.
57. Способи психологічного захисту хворої людини.
58. Проблеми догляду за хворою людиною в сім'ї.
59. Психологічна та медико-соціальна допомога людям з обмеженими можливостями.
60. Психологічна допомога людям з обмеженими можливостями в лікарнях, хоспісах, будинках пристарілих та вдома.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 – 81	Добре
67 – 74	Задовільно
60 – 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

Основна:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : Учебник для студентов вузов. Москва : Академический проект, 2011. 704 с.
2. Александрова М. Д. Особенности субъективности человека на поздних этапах онтогенеза. *Развитие личности*. 2002. № 3–4. С. 101–125.
3. Альперович В. Д. Проблемы старения: демография, психология, социология. Москва : ООО «Издательство Астель», 2004. 352 с.
4. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.

5. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посіб. / за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 3-тє вид. Київ : Каравела, 2012. 344 с.
6. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності. Нвч.-метод. посіб. – Київ : ГЕРБ, 2007. 288 с.
7. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : Навч. посіб. /за ред. В.Ф. Моргуна. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 264 с.
8. Козявкін В. І. Дитячі церебральні паралічі. Медико-психологічні проблеми. Львів : Українські технології, 2005. 234 с.
9. Кордунова Н. О. Психологія абілітації та паліативна психологія : методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. 59 с.
10. Кордунова Н. О. Психологія абілітації та паліативна психологія: методичні рекомендації до самостійної роботи. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. 47с.
11. Кордунова Н. О. Психологія абілітації та паліативна психологія: методичні рекомендації до індивідуальних завдань. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. 44с.
12. Кордунова Н. О., Савчук І. О. Психолого-педагогічний практикум. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 78 с.
13. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : «Питер», 2001. 992с.
14. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : [монографія]. Київ : Ніка – Центр, 2007. 432 с.
15. Краснова О. В., Лидерс О. В. Социальная психология старости : Учеб. пособ. Москва : «Академия», 2002. 288 с.
16. Кулагина И. Ю., Кулюцкий В. Н. Возрастная психология : Полный жизненный цикл развития человека : Учеб. пособ. Москва : ТЦ «Сфера», 2001. 464 с.
17. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія : Практикум : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 448 с.
18. Кэрол У. Пэрриш-Харра. Смерть и умирание : новый взгляд на проблему. Москва : Институт Общегуманитарных исследований, 2003. 224 с.
19. Лазарева Л. П. Геронтология: Курс лекций. Хабаровск : ДВГУПС, 2002. 167 с.
20. Максимова С. Г. Социально-психологические проблемы в геронтологии. Барнаул : Алт. ун-та, 2001. 223 с.
21. Мамайчук И. И. Помощь психолога ребенку с задержкой психического развития. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 352 с.
22. Мамайчук И. И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 224 с.

23. Нижник Л., Сагірова О. Допомога дітям з особливими потребами. Київ : Освіта, 2004. 120 с.
24. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Київ : Кондор, 2011. С. 404–444.
25. Паліативна та хоспісна допомога хворим на туберкульоз : навч. посіб. / Ю. І. Фещенко, В. М. Князевич та ін. Київ : ВСВ «Медицина», 2017. 28 с.
26. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : учеб. пособ. Москва : Академия, 2000. 184 с.
27. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.
28. Психология старости и старения : Хрестоматия / Сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. С. 3–64.
29. Психология старости: Хрестоматия /Сост. Д. Я. Райгородский. Самара : Издательский Дом БАХРАХ-М, 2004. 736 с.
30. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. Санкт-Петербург : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2005. 416 с.
31. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 2011. С. 328–370.
32. Тарасюк В. С., Кучанська Г. Б. Паліативно-хоспісна допомога : Навч. посіб. Київ : ВСВ «Медицина», 2015. 328 с.
33. Холостова Е. И., В. В. Егоров, А. В. Рубцов. Социальная геронтология. Москва : Изд. Дом Дашков, 2004. 295 с.
34. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : Учеб. пособ. Москва : Центр «Академия», 2006. 208 с.
35. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
36. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини. Ніжин : Ред.-вид. відділ НДПУ, 2001. 194 с.
37. Эриксон Э. Восемь возрастов человека. *Детство и общество* / Пер. А. А. Алексеева. Санкт-Петербург : Речь, 2002. С. 235–259.

Додаткова:

1. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья вторая : Вторая половина жизни человека. Этапы индивидуализации, проблемы призвания, судьбы, смысла жизни) *Психологический журнал*. 2000. Т. 21. № 2. С. 16–26.
2. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья первая : Особенности развития личности в первой половине жизни). *Психологический журнал*. 2000. Т. 21. № 3. С. 10–19.
3. Анциферова Л. И. Мудрость и её появления в разных периодах жизни человека. *Психологический журнал*. 2004. № 3. С. 17–24.

4. Билоусов С. А. Духовная зрелость и отношение к смерти. *Психология старости*. Самара, 2004. С. 695–718.
5. Бодалёв А. А. О характеристиках идентификации и идентичности на ступени взрослости. *Мир психологии*. 2004. № 2. С. 93–98.
6. Гнездилов А. В. Психология и психотерапия потерь. Санкт-Петербург : «Речь», 2002. 162 с.
7. Давыдовский И. В. Старость и эволюция организмов. Психология старости : хрестоматия /Сост. Д. Я. Райгородский. Самара: Дом БАХРАХ-М, 2004. С.179–200.
8. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 140 с.
9. Краснова О. В. Теоретические вопросы подготовки людей к выходу на пенсию. *Психология зрелости и старения*. 2000. № 4. С. 12–18.
10. Мингалиева М. Р. Фазы и проблемы развития взрослой личности . *Психология зрелости и старения*. № 3 (23), 2003. С. 26–31.
11. Нуркова В. В. Роль автобиографической памяти в структуре идентичности личности. *Мир психологии*. 2004. № 2. С. 77–87.
12. Почебут А. Г., Чикер В. А. Психологические аспекты индивидуальной карьеры. *Психология работы з людьми*. Санкт-Петербург : Питер, 2001. С. 439–449.
13. Психология зрелости : Хрестоматія. Сост. Д. Я. Райгородский. Самара : И Дом БАХРАХ-М, 2003. 768 с.
14. Шай К. Уорнер Интеллектуальное развитие взрослых. *Психология старости*. Самара : БАХРАХ-М, 2004. С. 372–388.
15. Шендрик И. Г. Кризис идентичности и образование в период взрослости. *Мир психологии*. 2004. № 2. С. 98–106.

Інформаційні ресурси

1. Науковий вісник НАВС [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.naiav.kiev.ua/tlc/pages/biblio/visnik>).
2. Психологічний практикум [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://www.psyworld.info/ocenka-sposobov-reagirovaniya-v-konflikte-tomasa#more-570>).
3. Психологічний портал Психология от А до Я [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: (<http://psyznaiyka.net/konfliktologiya.html>).
4. www.psi.webzone.ru – психологічний словник
5. www.elib.org.ua – цифрова бібліотека України
6. www.psylib.kiev.ua – психологічна бібліотека Київського фонду сприяння розвитку психологічної культури
7. www.ncscho.org.ua – електронна енциклопедія психології
8. www.osvita.org.ua – освітній сайт
9. <http://chitalka.info> – студентська електронна бібліотека

10. <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)
11. www.lib.com.ua - електронна бібліотека
12. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України ім. Вернадського